

IZABELA MOTOWILCZUK

PROWADZENIE KSIĄG RACHUNKOWYCH

– KOMENTARZ DO WYMOGÓW
USTAWY O RACHUNKOWOŚCI – CZĘŚĆ II

ISBN 978-83-65789-46-4

Spis treści

Prowadzenie ksiąg rachunkowych – komentarz do wymogów ustawy o rachunkowości – część II	4
1. Art. 18 – Zestawienia obrotów i sald	6
1.1. Zestawienie obrotów i sald kont księgi głównej	6
1.1.1. Wymogi odnośnie do treści zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej	7
1.1.2. Funkcja kontrolna zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej	8
1.1.3. Sporządzanie rocznego zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej	10
1.2. Zestawienia sald kont ksiąg pomocniczych	11
2. Art. 19 – Wykaz składników aktywów i pasywów (inwentarz)	11
3. Art. 20 – Zasady dokonywania zapisów w księgach rachunkowych	12
3.1. Zasada rejestracji zdarzeń w podziale na okresy sprawozdawcze	13
3.2. Definicja i funkcje dowodów księgowych	14
3.3. Podstawowe rodzaje dowodów księgowych	15
3.4. Zasady regulujące obieg i kontrolę dowodów księgowych	21
3.5. Formy dowodów księgowych	24
4. Art. 21 – Ogólne zasady sporządzania dowodów księgowych	28
4.1. Minimalna treść dowodu księgowego	29
4.2. Szczególne zasady określające obowiązkową treść faktur, rachunków i pokwitowań wpłaty należności podatkowych	30
4.3. Dowody wystawione w języku obcym oraz obcej walucie	34
4.4. Sprawdzenie dowodów księgowych	34
4.5. Dekretacja dowodów księgowych	39
5. Art. 22 – Zasady korygowania błędów w dowodach źródłowych	40
5.1. Cechy dowodów księgowych.....	40
5.2. Korygowanie błędów w źródłowych dowodach zewnętrznych	42
5.2.1. Faktura korygująca	43
5.2.2. Nota korygująca	44
5.2.3. Pozostałe dowody zewnętrzne	45
5.3. Korygowanie błędów w dowodach własnych wewnętrznych	45
5.4. Sposób postępowania w sytuacji, gdy jedną operację potwierdza więcej niż jeden dowód	46
5.5. Sposób postępowania z poszczególnymi egzemplarzami dowodów księgowych	46
6. Art. 23 – Ogólne zasady dokonywania zapisów w księgach rachunkowych	51
6.1. Ogólne zasady dokonywania zapisów w księgach rachunkowych prowadzonych w technice ręcznej	52
6.2. Ogólne zasady dokonywania zapisów w księgach rachunkowych prowadzonych w technice komputerowej	53
6.3. Trwałość zapisów księgowych	56
6.4. Minimalna treść zapisów księgowych	57
7. Art. 24 – Wymogi, jakie muszą spełniać księgi rachunkowe	59
7.1. Rzetelność ksiąg rachunkowych	60
7.1.1. Zapewnienie rzetelności zapisów w księgach rachunkowych	60
7.1.2. Okresowa inwentaryzacja aktywów i pasywów	60

7.2. Bezbiegność ksiąg rachunkowych	62
7.2.1. Kompletnie prowadzenie ksiąg rachunkowych	63
7.2.2. Ciągłość zapisów	65
7.2.3. Prawidłowe działanie stosowanych procedur obliczeniowych	65
7.3. Sprawdzalność ksiąg rachunkowych	66
7.3.1. Identyfikacja dowodów i sposobu ich zapisania w księgach rachunkowych na poszczególnych etapach przetwarzania danych	66
7.3.2. Porządek chronologiczny w prowadzeniu ksiąg rachunkowych	68
7.3.3. Porządek systematyczny w prowadzeniu ksiąg rachunkowych	69
7.3.4. Pozostałe wymogi w zakresie sprawdzalności ksiąg rachunkowych	72
7.4. Bieżące prowadzenie ksiąg rachunkowych	73
7.4.1. Terminowe wprowadzanie zapisów do ksiąg rachunkowych oraz sporządzanie zestawień obrotów i sald	74
7.4.2. Ewidencja obrotu gotówkowego	75
8. Art. 25 – Zasady korygowania błędów w zapisach ksiąg rachunkowych	75
8.1. Rodzaje błędów w zapisach księgowych	76
8.2. Procedury kontroli zarządczej stosowane w celu wykrywania błędów w zapisach księgowych	78
8.3. Korygowanie błędów w księgach rachunkowych prowadzonych techniką ręczną	78
8.4. Korygowanie błędów w księgach rachunkowych prowadzonych techniką komputerową	80

Izabela Motowilczuk

magister administracji, były wieloletni inspektor kontroli gospodarki finansowej w regionalnej izbie obrachunkowej, autor licznych publikacji z zakresu finansów i rachunkowości jednostek sektora publicznego, ze szczególnym uwzględnieniem samorządowych jednostek organizacyjnych

Prowadzenie ksiąg rachunkowych - komentarz do wymogów ustawy o rachunkowości - część II

Wstęp

Wszystkie jednostki sektora finansów publicznych są zobowiązane do prowadzenia rachunkowości zgodnie z przepisami ustawy o rachunkowości, część z nich także przy uwzględnieniu szczególnych rozwiązań wynikających z konieczności zachowania zasad jawności i przejrzystości gospodarki finansowej sektora publicznego. Szczególne zasady prowadzenia gospodarki finansowej jednostek należących do sektora publicznego powodują, że powszechnie obowiązujące unormowania wynikające z ustawy o rachunkowości w różnych typach i rodzajach jednostek sektora publicznego podlegają wyłączeniu albo modyfikacji. Problemem tych jednostek jest nie tylko prawidłowe ustalenie zakresu obowiązujących je unormowań, lecz także nieznanomość Krajowych Standardów Rachunkowości w zakresie, w jakim mogą stanowić pomoc w rozwiązywaniu najczęstszych niejasności tych jednostek z prowadzeniem ksiąg rachunkowych. Wiele wątpliwości powstaje także w związku z postępującą w coraz szybszym tempie informatyzacją procesów rachunkowości.

Celem dwuczęściowego cyklu jest przedstawienie praktycznego komentarza do rozdziału 2 ustawy o rachunkowości „Prowadzenie ksiąg rachunkowych”, z uwzględnieniem rozwiązań, które powinny być stosowane w jednostkach sektora publicznego.

W części I omówiono przepisy art. 9–17 ustawy o rachunkowości dotyczące:

- języka i waluty prowadzenia ksiąg rachunkowych,
- ustalania i zawartości dokumentacji opisującej politykę rachunkowości,
- miejsca prowadzenia ksiąg rachunkowych,
- czynności składających się na zamykanie i otwieranie ksiąg rachunkowych,

- ogólnych zasad prowadzenia ksiąg rachunkowych techniką ręczną i komputerową,
- ogólnych zasad prowadzenia dziennika, księgi głównej i kont ksiąg pomocniczych.

W części II omówiono przepisy art. 18–25 ustawy o rachunkowości dotyczące:

- zasad sporządzania zestawień obrotów i sald kont księgi głównej oraz zestawień sald kont ksiąg pomocniczych,
- stosowania inwentarza,
- terminowości dokonywania zapisów w księgach rachunkowych,
- rodzajów dowodów księgowych i zasad obowiązujących przy ich sporządzaniu, sprawdzaniu i dekretowaniu,
- zasad korygowania błędów w dowodach księgowych,
- zasad wprowadzania zapisów do ksiąg rachunkowych i korygowania zapisów błędnych,
- wymogów, jakie powinny spełniać prawidłowo prowadzone księgi rachunkowe w technice ręcznej i komputerowej.

W komentarzu do każdego przepisu uwzględniono odpowiednie Krajowe Standardy Rachunkowości i Stanowiska Komitetu Standardów Rachunkowości oraz zasady ich włączania do polityki rachunkowości jednostki. Ponadto szczegółowo zostały omówione kwestie związane z prowadzeniem ewidencji księgowej w technice tradycyjnej i komputerowej.

Dopełnienie całości stanowi **dodatek specjalny zawierający zestaw testów kontrolnych**, za pomocą których można samodzielnie skontrolować prawidłowość prowadzenia ksiąg rachunkowych oraz wyeliminować stwierdzone błędy.

1. Art. 18 – Zestawienia obrotów i sald

Art. 18. 1. Na podstawie zapisów na kontach księgi głównej sporządza się na koniec każdego okresu sprawozdawczego, nie rzadziej niż na koniec miesiąca, zestawienie obrotów i sald, zawierające:

- 1) symbole lub nazwy kont;*
- 2) salda kont na dzień otwarcia ksiąg rachunkowych, obroty za okres sprawozdawczy i narastająco od początku roku obrotowego oraz salda na koniec okresu sprawozdawczego;*
- 3) sumę sald na dzień otwarcia ksiąg rachunkowych, obrotów za okres sprawozdawczy i narastająco od początku roku obrotowego oraz sald na koniec okresu sprawozdawczego.*

Obroty tego zestawienia powinny być zgodne z obrotami dziennika lub obrotami zestawienia obrotów dzienników częściowych.

2. Co najmniej na dzień zamknięcia ksiąg rachunkowych sporządza się zestawienia sald wszystkich kont ksiąg pomocniczych, a na dzień inwentaryzacji – zestawienia sald inwentaryzowanej grupy składników aktywów.

1.1. Zestawienie obrotów i sald kont księgi głównej

Sporządzenie zestawienia obrotów kont księgi głównej (kont syntetycznych) polega na okresowym **zsumowaniu wszystkich obrotów zarejestrowanych na poszczególnych kontach, osobno dla operacji ujętych po każdej stronie tych kont** (osobno dla operacji kredytowych i debetowych). Po zsumowaniu obrotów dla każdego konta ustala się **saldo**, czyli różnicę między obrotami konta. W przypadku braku operacji na koncie lub równych obrotów debetowych i kredytowych saldo konta jest zerowe. W sytuacji gdy obroty strony debetowej i kredytowej konta są różne, konto wykazuje saldo po stronie Wn lub Ma. **Każde konto aktywów lub pasywów może wykazywać saldo tylko po jednej stronie konta, poza kontami aktywno-pasywnymi rozrachunków, które są kontami dwusaldowymi.**

Sumowanie obrotów sald kont księgi głównej i specyfikowanie ich sald musi być wykonywane na koniec każdego okresu sprawozdawczego, nie rzadziej niż na koniec każdego miesiąca, w takim terminie, aby było możliwe sporządzenie przez jednostkę we właściwych terminach sprawozdań finansowych i innych (np. budżetowych), w tym także deklaracji podatkowych oraz dokonanie rozliczeń finansowych (patrz komentarz do art. 24 ust. 5 uor). Zestawienie obrotów i sald za cały rok obrotowy powinno być sporządzone **nie później niż do 85. dnia po dniu bilansowym** (w jednostkach, dla których dniem bilansowym jest 31 grudnia, nie później niż do 26 marca kolejnego roku, a w latach przestępnych – do 25 marca kolejnego roku).

W jednostkach organizacyjnych prowadzących księgi rachunkowe techniką komputerową oprogramowanie pozwala zazwyczaj na wygenerowanie obrotów i sald kont księgi głównej na dowolnie zadany dzień w odniesieniu do wszystkich lub wybranych kont syntetycznych. Nie zwalnia to jednak tych jednostek z obowiązku sporządzania zestawienia obrotów i sald na koniec każdego miesiąca.

1.1.1. Wymogi odnośnie do treści zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej

Zestawienie obrotów i sald sporządzane na koniec każdego miesiąca – w zależności od techniki prowadzenia ksiąg rachunkowych – może mieć postać:

- w technice ręcznej: sumowania obrotów i specyfikowania sald kont w tzw. amerykance (stanowiącej połączenie księgi głównej i dziennika) i/lub odrębnego zestawienia tabelarycznego,
- zestawienia generowanego przez system komputerowy.

Jednak niezależnie od techniki prowadzenia ksiąg rachunkowych, zestawienie obrotów i sald kont księgi głównej musi zawierać elementy wymagane przez art. 18 ust. 1 ustawy z 29 września 1994 r. o rachunkowości (dalej: uor) – patrz **ramka**.

Obowiązkowa treść zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej

1. Symbole lub nazwy kont (zależnie od systemu oznaczeń przyjętego w jednostce – mogą być to oznaczenia cyfrowe oraz nazwy własne kont).
2. Ustalone: salda kont na dzień otwarcia ksiąg rachunkowych (B.O.), obroty za okres sprawozdawczy (dany miesiąc), obroty narastająco od początku roku obrotowego oraz salda na koniec okresu sprawozdawczego.
3. Ustalona: suma sald na dzień otwarcia ksiąg rachunkowych, suma obrotów za okres sprawozdawczy i narastająco od początku roku oraz suma sald na koniec okresu sprawozdawczego.

Sumy obrotów (za okres sprawozdawczy oraz narastająco od początku roku) wykazane w zestawieniu obrotów i sald kont księgi głównej muszą być zgodne z sumami obrotów dziennika (lub z sumami obrotów zestawienia obrotów dzienników częściowych). Przestrzeganie tego wymogu jest ważne zwłaszcza w przypadku prowadzenia ksiąg rachunkowych techniką ręczną oraz mieszaną, ponieważ pozwala na szybkie wykrycie błędów polegających na niewprowadzeniu lub niewłaściwym wprowadzeniu zapisów księgowych do dziennika lub księgi głównej, w wyniku których powstaje niezgodność między obrotami dziennika i księgi głównej.

Poza tym, ponieważ zestawienie obrotów i sald stanowi księgę rachunkową, powinno również spełniać wymogi określone w art. 13 ust. 4 uor. **W zestawieniu obrotów i sald kont księgi głównej należy:**

- trwale oznaczyć nazwą (pełną lub skróconą) jednostki, której dotyczy (zarówno gdy jest sporządzone w formie ręcznych zestawień tabelarycznych, jak i w postaci wydruków komputerowych bądź zestawień wyświetlanych na ekranie monitora komputera),
- oznaczyć nazwą danego rodzaju księgi rachunkowej (np. zestawienie obrotów i sald księgi głównej),
- oznaczyć nazwą programu przetwarzania – w przypadku sporządzania w formie wydruków komputerowych,
- wyraźnie oznaczyć rok obrotowy, okres sprawozdawczy i datę sporządzenia (np. zestawienie obrotów i sald za okres od 1 stycznia do 31 lipca 2017 r., data sporządzenia – 4 sierpnia 2017 r.),

- przechowywać starannie w ustalonej kolejności (trzeba zachować kolejność chronologiczną – od stycznia do grudnia roku obrotowego).

1.1.2. Funkcja kontrolna zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej

Zestawienia obrotów i sald sporządzane na koniec okresów sprawozdawczych (miesiące) oraz na koniec roku obrotowego **wykorzystuje się w procesie kontroli poprawności zapisów w księgach rachunkowych**. Analiza zestawień obrotów i sald ma znaczenie w procesie kontroli nie tylko w przypadku prowadzenia ksiąg rachunkowych techniką ręczną i mieszaną, w których ryzyko powstawania błędów księgowych jest większe, lecz także w przypadku ksiąg rachunkowych prowadzonych techniką komputerową, ponieważ nie gwarantuje to bezbłędnego księgowania ani bezbłędnego działania procedur obliczeniowych. Sprawdzane aspekty oraz przykłady błędów w zapisach księgowych, jakie można wykryć na podstawie analizy zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej, przedstawia **tabela 1**.

Tabela 1. Błędne księgowania, jakie można wykryć podczas analizy zestawień obrotów i sald

Analizowany aspekt	Rodzaj błędu	Przyczyny powstania błędu
Prawidłowość sald wykazywanych przez poszczególne rodzaje kont aktywnych i pasywnych	Konto debetowe lub kredytowe wykazuje saldo po niewłaściwej stronie. Na przykład konto 101 „Kasa”, które zgodnie z zasadami swojego funkcjonowania może wykazywać saldo: • po stronie Wn – wyrażające stan gotówki w kasie, • zerowe – przy braku gotówki w kasie, • po stronie Ma lub ujemne saldo (wyrażone liczbą ze znakiem minus) po stronie Wn.	W przypadku ręcznej i mieszanej techniki prowadzenia ksiąg rachunkowych nieprawidłowość może wynikać z niewłaściwego ujęcia operacji w księgach (np. po niewłaściwej stronie konta lub w niewłaściwej kwocie) albo też nieujęcia operacji gospodarczej w księgach rachunkowych (np. przy wprowadzeniu jej tylko na jedno z kont przeciwnych). W przypadku techniki komputerowej prowadzenia ksiąg rachunkowych tego typu błędy powstają zazwyczaj w wyniku awarii systemu, na skutek której dochodzi do wykasowania części danych. Rzadziej nieprawidłowe saldo konta może być wynikiem ujęcia na nim operacji gospodarczej przeprowadzonej niezgodnie z obowiązującymi przepisami. Na przykład na koncie 223 „Rozliczenie wydatków budżetowych” szkoły było wykazane na koniec roku saldo po stronie Wn, podczas gdy zgodnie z opisem zasad funkcjonowania tego konta, konto to może na koniec roku wykazywać wyłącznie saldo po stronie Ma, wyrażające stan środków otrzymanych przez jednostkę budżetową na wydatki, a niewykorzystanych i niezwróconych do budżetu jednostki samorządu terytorialnego do końca roku. Ponieważ jednostka nie otrzymała w roku budżetowym środków wystarczających na zabezpieczenie podstawowych wydatków związanych z jej funkcjonowaniem, przeznaczyła na pokrycie wypłat części wynagrodzeń dla pracowników za grudzień środki podjęte z rachunku zakładowego funduszu świadczeń socjalnych. Po zaewidencjonowaniu tej operacji w księgach rachunkowych konto 223 wykazało saldo Wn w kwocie środków przeznaczonych na pokrycie wydatków, która została pobrana z konta funduszu.

Prawidłowość sald wykazywanych przez poszczególne konta rozrachunkowe (dwusaldowe)	Konta rozrachunkowe (aktywno-pasywne) wykazują saldo jedynie po jednej stronie – Wn lub Ma (tzw. persaldo) – zamiast wykazywać jednocześnie dwa salda, odpowiadające należnościom i zobowiązaniom jednostki.	Nieprawidłowość występuje zarówno przy prowadzeniu ksiąg rachunkowych w technice ręcznej, jak i komputerowej (przy czym w przypadku tej drugiej jest spotykana znacznie częściej). W przypadku prowadzenia ksiąg rachunkowych w technice ręcznej powodem jej występowania jest nieprawidłowe prowadzenie urzędów księgowych i/lub niedozwolone kompensowanie należności i zobowiązań jednostki na etapie sporządzania zestawień obrotów i sald. Przy komputerowym prowadzeniu ksiąg rachunkowych jest to zawsze wynikiem nieprawidłowego przetwarzania danych przez oprogramowanie komputerowe, które zamiast na rozrachunkowych kontach syntetycznych wykazywać dwa salda, będące sumą sald wynikających z ewidencji analitycznej, wylicza tzw. persaldo, wykazując jedynie kwotę różnicy między należnościami i zobowiązaniami jednostki, odpowiednio po jednej stronie konta Wn lub Ma.
Zgodność sum obrotów i sald kont aktywnych i pasywnych	Sumy obrotów/sald na kontach aktywów i pasywów nie są zgodne (naruszenie zasady bilansowania, która mówi, że aktywa jednostki powinny być równe pasywowom).	Nieprawidłowość może powstać w wyniku różnych błędów, do których należą m.in. 1) przy ręcznej technice prowadzenia ksiąg rachunkowych: ● nieprawidłowe sumowanie obrotów dla niektórych lub wszystkich kont, ● błędy rachunkowe w wyliczaniu sald poszczególnych kont, ● błędy popełniane przy wpisywaniu danych na temat wielkości obrotów i sald do zestawień, ● niewprowadzenie operacji zaksięgowanej w dzienniku na żadne konto księgi głównej, ● zaksięgowanie operacji gospodarczej tylko na jednym koncie (opuszczenie zapisu na koncie przeciwstawnym), ● zaksięgowanie operacji na dwóch kontach przeciwstawnych, ale po jednej stronie (np. ujęcie operacji przyjęcia do użytkowania środka trwałego zarówno na koncie 011, jak i 080 na stronie Wn), ● błędy przy wprowadzaniu kwot operacji gospodarczych na poszczególne konta przeciwstawne (np. przy wprowadzaniu wartości początkowej środka trwałego wytworzonego we własnym zakresie z konta 080 zdjęto kwotę 172 000 zł natomiast na konto 011 wprowadzono kwotę z „czeskim błędem” – 127 000 zł); 2) przy ewidencji komputerowej – niewłaściwe przetwarzanie danych przez system komputerowy (błąd systemowy lub wynik awarii).

Jeśli jednostka sporządza zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej **w układzie prostym i rozwiniętym**, to zestawienie w układzie prostym umożliwia szybkie wykrycie niezgodności, natomiast wykrycie konkretnych błędów powodujących te nieprawidłowości jest możliwe wyłącznie na podstawie zestawienia w układzie poszerzonym, z odwołaniem się do dowodów księgowych, będących podstawą zapisu.

Kontrola zestawień obrotów i sald nie zapewnia stuprocentowej bezbłędności ksiąg rachunkowych, ponieważ nie można za jej pomocą wykryć błędów w dokonanych zapisach, takich jak:

- nieuwjęcie operacji gospodarczej ani w dzienniku, ani na kontach księgi głównej,
- wielokrotne ujęcie tej samej operacji gospodarczej na tych samych kontach przeciwstawnych lub na kilku różnych kontach przeciwstawnych,
- ujęcie operacji gospodarczej na właściwych kontach przeciwstawnych, ale po niewłaściwej stronie tych kont,
- ujęcie operacji na właściwych kontach i stronach kont, ale w niewłaściwej kwocie.

W jednostkach, w których księgowość jest w pełni z informatyzowana, funkcja kontrolna zestawień obrotów i sald nie ma już takiego znaczenia, jak w przypadku ksiąg rachunkowych prowadzonych techniką ręczną lub mieszaną. Niektóre rodzaje błędów, wykrywane dotąd za pomocą analizy zestawień obrotów i sald, są obecnie eliminowane przez system FK na etapie wprowadzania danych do baz danych tworzących księgi rachunkowe. W tym celu **system FK powinien mieć przynajmniej następujące zabezpieczenia:**

- wymuszanie księgowania każdej operacji z zachowaniem zasady podwójnego zapisu (sygnalizacja błędu systemowego, komunikat o sugerowanym koncie przeciwstawnym),
- blokady uniemożliwiające wprowadzenie operacji na niewłaściwą stronę obu (jednego) kont przeciwstawnych,
- automatyczne wprowadzanie kwoty operacji na wszystkie wymagane konta, po jednokrotnym wpisaniu jej w pole dialogowe komputera,
- automatyczne tworzenie zestawień obrotów i sald, poprzez zliczanie danych wyjściowych zawartych w księgach rachunkowych.

1.1.3. Sporządzanie rocznego zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej

W przypadku sporządzania zestawienia obrotów i sald kont księgi głównej na koniec roku obrotowego (w ramach przygotowania do zamknięcia ksiąg rachunkowych) proces ten przebiega **dwuetapowo**.

Etap I

1. Sporządzić zestawienia wstępne.
2. Przeprowadzić kontrolę ich poprawności.
3. Nanieść zapisy korygujące błędy stwierdzone w wyniku kontroli poprawności zestawień obrotów i sald, a także kontroli kompletności i poprawności ujęcia w księgach rachunkowych zapisów wprowadzonych na podstawie dowodów księgowych oraz wyników przeprowadzonej inwentaryzacji rocznej.

Etap II

Należy dokonać tzw. **rocznych przeksięgowania sald kont wynikowych na konto 860 „Wynik finansowy”**. Po przeksięgowaniu rocznym w zestawieniu obrotów i sald, sporządzanym na koniec roku obrotowego, konta wynikowe (kosztowe, przychodowe) nie powinny wykazywać sald (ich salda powinny być zerowe).

*Dalsza część książki dostępna w wersji
pełnej.*

